

Gevangen *door angst*

PROMOTIE

OP DE TERRORISTENAFDELING WORDEN VERDACHTEN EN VEROORDEELDEN VAN TERRORISTISCHE MISDRIVEN GEÏSOLEERD VAN DE REST VAN DE GEVANGENISPOPULATIE. TINKA VELDHUIS EVALUEERT DEZE MAATREGEL IN OPDRACHT VAN DE OVERHEID EN TREKT HARDE CONCLUSIES.

tekst RITA SMANIOTTO

TINKA VELDHUIS WAS EEN jaar bezig met haar proefschrift toen een van haar promotoren een mailtje kreeg. Het ministerie van Veiligheid en Justitie was op zoek naar iemand die een evaluatieonderzoek kon uitvoeren naar de controversiële Terroristenafdeling, die op dat moment drie jaar bestond. Twee jaar later lag er een door Veldhuis en haar promotoren geschreven rapport dat behoorlijk wat teweegbracht. Ondertussen is er ook een proefschrift, dat zij op 26 maart verdedigd heeft.

De angst zat er goed in, de jaren na de aanslagen in New York. In 2004 volgde een zware aanslag in Madrid en in 2005 een in Londen, beide uitgevoerd door moslim-extremisten. Daartussenin werd filmmaker en columnist Theo van Gogh vermoord. De maatschappij schreeuwde om actie tegen terroristische dreiging. Dit leidde ertoe dat in september 2009 op twee locaties een Terroristenafdeling werd geopend. Het primaire doel was het tegen gaan van radicalisering van gevangenen. Door terroristen te concentreren op een aparte afdeling kon je voorkomen dat zij 'normale' gevangenen zouden ronselen, zo was het idee. Een dergelijke maatregel was ongekend: nooit eerder werden verdachten of veroordeelden onder een dergelijk zwaar

regime geplaatst, louter en alleen op basis van het type overtreding.

BRANDHAARD

De evaluatie van Veldhuis is drieledig. Achtereenvolgens worden de totstandkoming, de onderliggende veronderstellingen en de mogelijke effecten van de beleidsmaatregel geanalyseerd. Zij maakt hierbij gebruik van beleidsdocumenten, vragenlijsten en diepte-interviews met betrokkenen. Bij die betrokkenen moeten we niet alleen denken aan de beleidsmakers (zoals de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en de AIVD) en de uitvoerders (het gevangeniswezen). Veldhuis kreeg ook toegang tot gedetineerden op de Terroristenafdeling.

Als lezer volg je met stijgende verbazing hoe haast en angst het beslissingsproces hebben geleid. Binnen een periode van een aantal maanden werd het plan voor een Terroristenafdeling ontwikkeld en uitgevoerd. Empirische onderbouwing ontbrak. Sterker nog: in Duitsland en Engeland, waar men in het verleden geëxperimenteerd had met dergelijke afdelingen, bleek het bij elkaar plaatsen van terreurverdachten voor problemen te zorgen. Verschillende instanties adviseerden tegen het plan en de Tweede Kamer stelde vragen. Toch gaf de minister opdracht tot de opening van de Terroristenafdeling.

Hoe kwam men tot zo'n schijnbaar irrationeel besluit? Is het risico op een brandhaard niet veel groter als je een groep van uitsluitend terroristen bij elkaar zet dan wanneer je ze mengt met normale gedetineerden? Veldhuis licht desgevraagd mondeling toe: "De angst voor aanslagen in die periode was enorm, vergeet dat niet. Men was bang voor een sluipend netwerk van terroristen dat vanuit de gevangenis een aanslag zou plegen. Dat risico kon de overheid niet nemen. Men koos voor een *better-safe-than-sorry*-strategie."

GROEPSIDENTIFICATIE

Ook de analyse van de veronderstellingen die aan de basis van de beleidsmaatregel liggen, mondt uit in scherpe conclusies: het idee dat het bij elkaar plaatsen van gevangenen radicalisering tegen zou gaan blijkt ongefundeerd en irrationeel. Veldhuis schetst een theoretisch raamwerk waarin het niet kunnen vervullen van twee basisbehoeften, de *need to belong* en de epistemische behoeften, een voedingsbodem schept voor sterke groepsidentificatie. Hierdoor krijgen gevoelens van collectieve vernedering een kans en wordt men vatbaar voor de invloed van charismatische leiders. Het concentreren van terroristen zou dus wel eens ave-rechts kunnen uitpakken.

Bovendien zal de invloed van terroristen in een gewone gevangenis waarschijnlijk bijzonder klein zijn. Veldhuis ondervroeg 'normale' gedetineerden naar hun mening over verschillende soorten overtreeders, waarbij ze controleerde voor religieuze achtergrond. Terroristen werden zeer negatief beoordeeld, niet veel beter dan de paria's onder de gedetineerden, de zedendelinquenten. Terroristen bungelen dus aan de onderkant van de gevangenenhiërarchie.

MODELGEVANGENEN

Het derde deel van de evaluatie was voor Veldhuis lastiger uit te voeren omdat mogelijke effecten van de Terroristenafdeling zich pas op de lange termijn zullen openbaren. Ze beperkt zich noodgedwongen tot het beschrijven van het reilen en zeilen op de afdeling. Hiertoe liep zij enige tijd rond op de Terroristenafdeling in Vught en nam interviews af bij personeel en gedetineerden. Het beeld dat geschetst wordt is niet dat van een groep gevaarlijke radicaliserende terroristen, maar eerder dat van beschaafd gezelschap van modelgevangenen. De gedetineerden voelen zich weliswaar ongelukkig met de strengheid van het regime (ze zitten vaak 23 uur per dag in hun cel en worden na elk contact met de buitenwereld gevisiteerd) en ernstig gestigmatiseerd (de afdeling herbergt uitsluitend moslimgevangenen), maar ze zijn tevreden met de rust en de mogelijkheid om te studeren.

Zou je hier niet uit kunnen concluderen dat de Terroristenafdeling wel degelijk het gewenste effect heeft? Veldhuis is sceptisch: "De verantwoordelijken voor het beleid hebben geluk gehad met de groepsgrootte. Hoewel de afdeling bedoeld was voor enkele tientallen mensen, zaten er nooit meer dan tien tot vijftien gedetineerden. Radicaal zijn kost energie en de aanwezigheid van publiek is heel belangrijk. Dat hou je niet vol als je elke dag tegen dezelfde paar gezichten aankijkt." Veldhuis merkte dit bijvoorbeeld aan veranderingen in hoe de gedetineerden zich kleeadden. "In het begin droegen ze nog traditionele moslimkledij, maar al snel daarna een spijkerbroek met T-shirt."

SHOE BOMBER

Veldhuis wijst bovendien op de ongewenste bijeffecten van het beleid. Ten eerste worden gedetineerden onvoldoende

TINKA VELDHUIS

PROMOVEERDE BIJ HET INTERUNIVERSITY CENTER OF SOCIAL SCIENCE THEORY AND METHODOLOGY (ICS). ZE IS VERBONDEN AAN HET INSTITUUT CLINGENDAEL EN HET INTERNATIONAL CENTRE FOR COUNTER-TERRORISM (ICCT). SINDS JANUARI VAN DIT JAAR IS ZE UNIVERSITAIR DOCENT BIJ HET INSTITUUT VOOR STRAFRECHT & CRIMINOLOGIE VAN DE UNIVERSITEIT LEIDEN.

Men koos voor een *better-safe-than-sorry*-strategie.

voorbereid op hun terugkeer in de samenleving. Resocialisatie vormt expliciet geen onderdeel van het beleid. "Die jongens kunnen zich nu dus wel goed gedragen, maar we hebben geen idee van wat er gebeurt als ze vrijkomen. Ten tweede wordt geen onderscheid gemaakt tussen terroristische zwaargewichten en plegers van lichte misdrijven; evenmin tussen veroordeelden en verdachten. Iedereen komt op de Terroristenafdeling terecht. Dit kan verdere radicalisering in de hand werken." Veldhuis is voorstander van maatwerk: "Voor de plegers van lichte vergrijpen kan het juist heilzaam zijn om geplaatst te worden tussen gewone gedetineerden die 'doe eens normaal' zeggen als ze radicale praat uitslaan. Bij potentiële charismatische leiders is het wellicht wel verstandig om hen af te zonderen van eventuele volgers."

De moraal van het verhaal: politici, ga eerst eens te rade bij de wetenschap voordat je overhaaste maatregelen doorvoert? Veldhuis verzucht: "Helaas niet. Ook de academici in dit veld lijken te worden beïnvloed door angst. Er is weinig onderzoek gedaan naar radicalisering onder gedetineerden en veel van het onderzoek heeft een twijfelachtige kwaliteit. Het gevolg is dat anekdotes de status van empirische evidentie krijgen. Een voorbeeld is de bekende Shoe Bomber, een ex-gevangene die zich in de gevangenis tot de islam bekeerde en vijf jaar later met een bom in zijn schoen een vliegtuig binnenstapte."

Veldhuis zelf gaat, nadat het proefschrift is herschreven en uitgegeven door Routledge, meer onderzoek doen naar de totstandkoming van veiligheidsbeleid: "Ik wil weten hoe beleidsmakers beslissingen nemen als ze onder hoge politieke en maatschappelijke druk staan. Fascinerend is vooral de vraag hoe angst hierin een rol speelt." ✕

LITERATUUR

Captured by fear: An evaluation of terrorism detention policy.

Tinka M. Veldhuis (2015)

Groningen: ICS-dissertation.

Terroristen in detentie: Evaluatie van de Terroristenafdeling, Ministerie van Veiligheid en Justitie.

Tinka M. Veldhuis, Ernestine H. Gordijn, Siegwart M. Lindenberg & René Veenstra (2011).